

LBRIS

We know
books

ANTOANETA OLTEANU

**SOVIETLAND
PATRIA
OMULUI SOVIETIC**

ediția a II-a

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Cuprins

Cuvânt înainte. Apologia mistificării.....	9
Civilizația sovietică – o periodizare	18
1. Revoluția și Războiul Civil. Comunismul de război	21
2. NEP	25
3. Perioada stalinistă.....	28
4. Al Doilea Război Mondial și Războiul Rece	30
5. Întoarcerea spre Occident. De la Stagnare la Perestroika.....	31
Muncitorii	37
Au fost muncitorii clasa conducătoare? Dictatura asupra proletariatului	37
Salariile	38
Munca la stat.....	47
Introducerea muncii forțate	49
Cărțile de muncă	50
Disciplina în muncă	58
Subbotnicele – munca forțată voluntară (dez)ideologizată.....	60
Armatele muncii.....	64
Organizarea științifică a muncii (NOT)	66
Cultul eroilor.....	67
Udarnicii sau stahanoviștii	68
Gazeta de perete	72
Panoul de onoare.....	72
Ordine și distincții.....	73
Alte tipuri de muncitori.....	75
Muncitori străini.....	75
Muncitorii de ocazie.....	77
Parazitismul	79
Revoltele	80
Țăranii.....	92
Aliați ai muncitorilor? Paradoxuri ideologice	92
A doua legare de glie	98

Între sat și oraș.....	100
Colectivizarea.....	103
La început au fost comunele	104
Revoluția de sus. Colectivizarea forțată și industrializarea accelerată (1928-1938).....	107
Deschiaburirea	111
Pământurile deștelenite: al doilea pas al agriculturii extensive....	116
Bolșevici adevărați	121
Membrii de partid	121
Cine erau comuniștii?	122
Aparatul de partid/ apparatciki	127
Trăim într-o epocă nouă. Sistemul de învățământ și politizarea	129
Oktiabriata	129
Pionierii	131
Taberele de pionieri.....	135
Comsomolul.....	141
Nomenclatura – clasa exploatatoare a societății sovietice	145
Liderii.....	145
Suplimentele alimentare.....	151
Casele de oaspeți, meniu guvernamental	153
Magazine cu circuit închis.....	154
Locuințele de lux	155
Vîsotki.....	164
Casele de vacanță.....	176
Vacanțele.....	178
Armata	182
Crearea Armatei Roșii	182
Reforma din armată	188
Oameni și dotări în al Doilea Război Mondial	189
După Marele Război. Războiul Rece	192
Armele atomice	197
Războiul din Afganistan	199
Secretomania	200
Starea materială	200
Dedovșcina.....	205

Economia de stat	207
Comunismul de război	207
NEP (1922 -1929)	208
Reformele staliniste.....	210
Viața de după război	218
Secolul de aur al regimului sovietic	220
Comerțul	226
De la foamete la abundența alimentară	226
NEP	229
Piețele	234
Perioada stalinistă. Între NEP și neo-NEP	238
Ce facem cu alimentele?	243
Criza alimentelor	243
Produse de lux	251
Salamul	253
Și carnea.....	260
Caviarul.....	261
Dulciurile.....	263
Cultura.....	266
Cultura și puterea	266
Cenzură și rezistență.....	268
Samizdat	281
Pictura.....	289
Sculptura	293
Arhitectura	294
Scriitorii	296
O anumită libertate. Tovarăși de drum.....	296
Literatura și puterea	297
Realismul socialist	304
În timpul războiului	311
Stalin și scriitorii. Cazul Gorki.....	315
Cum a apărut emigrația	317
Lupta pentru recâștigarea libertății	319
Cultura de mase.....	320
Radioul.....	320

Cinematograful	323
Televiziunea	329
Educație pentru toți	332
Campaniile de alfabetizare	332
Școlile sovietice.....	333
Premilitara.....	342
Facultățile muncitorești.....	343
Învățământul superior	344
Sărbători	347
Sărbători de tot felul	347
7 noiembrie	348
Petrecerea de acasă.....	359
1 mai, <i>maiovka</i>	360
9 mai	363
8 martie	363
23 februarie.....	365
Sărbători locale	365
Bibliografie	367
Abrevieri	381
Indice de nume	383

Civilizația sovietică – o periodizare

Așa numita sferă a vieții private nu trebuie să ne scape, pentru că tocmai aici va fi atins obiectivul final al revoluției.

A. Lunacearski, 1927

Cele patru volume din *Sovietland* sunt o încercare de a cuprinde, cât se poate de complet, ceea ce reprezintă civilizația sovietică – modul de viață al oamenilor, surprins prin intermediul câtorva categorii sociale, realitățile de zi cu zi, cele politice și cele relativ private, care, în cele din urmă, au ajunsă să se diferențieze vizibil de cele din Europa Occidentală sau, mai bine zis, de cealaltă parte a Cortinei de Fier.

Când vorbim despre secolul al XX-lea, la prima vedere, avem impresia că lucrurile sunt aceleași peste tot. Și în Rusia, până la Revoluția din Octombrie, lucrurile au stat aproximativ la fel. Venirea la putere a bolșevicilor a avut ca obiect schimbarea nu numai a regimului politic, ci și o modificare din temelii a vieții sociale, a relațiilor dintre oameni și a legăturilor lor cu puterea, chiar a omului ca individ separat. Se construia o societate nouă ce avea la bază o nouă filosofie și, pentru ca totul să fie transpus în practică mai bine, era nevoie de o reformă permanentă, atât la nivelul mentalităților, cât și la cel al condițiilor de viață. Dacă la nivel ideologic, lucrurile mai puteau fi „înghițite” de oamenii de rând, neînregimentați, situația s-a schimbat radical odată cu punerea în practică a principiului prin care de dorea modelarea vieții private: oamenii nu trebuia să fie lăsați să trăiască, să se dezvolte în condițiile specifice epocilor burgheze anterioare. De acum înainte comunizarea era elementul dominant: cetățenii sovietici trebuia să trăiască la comun, să mănânce la comun, să participe la campanii economice și sociale la comun; până și cultura trebuia să se supună principiilor realismului socialist, nu trebuia să se desfășoare nimic în afara semenilor, animați de aceleași imbolduri socialiste. Nu se lăsa, practic, loc oamenilor de a gândi

pe cont propriu și, mai ales, de a gândi ceva împotriva statului, de a se alia cu alți nemulțumiți pentru a desfășura mai apoi activități antisovietice...

Amenințați de spectrul îmburghezirii și al cosmopolitismului, liderii politici au dorit să o rupă imediat, necondiționat, cu vechile realități și concepții și să realizeze această reformă multilaterală în același timp. Lucrul a fost extrem de dificil și s-a resimțit din plin în viața oamenilor: era greu de acceptat noua ideologie, dar și mai greu să te adaptezi pe toate planurile la aceste realități noi care nu erau deloc clare. În fapt, nici conducătorii nu știau prea bine ce aveau de făcut, decât în linii mari. Acest sistem de reformă „din mers”, declanșat cu patos încă din primele zile de după revoluție, a fost aplicat până aproape de sfârșitul anilor 20, când economicul și-a spus definitiv cuvântul: riscul de a pierde susținerea populației și de a se declanșa manifestări de protest la scară mare era enorm, așa că Lenin a dat undă verde unei perioade de respiro, un metisaj între formele economice ale capitalismului și ideologia socialistă, cunoscut în istorie sub numele de Noua Politică Economică.

Odată cu consolidarea poziției lui Stalin la conducere, s-a trecut la o reformă concentrată pe obiective prioritare, și ele destinate a fi împlinite prin intermediul planurilor cincinale, pe o perioadă mai lungă de timp. Acum nu se mai punea problema supraviețuirii (decât fizice, dacă avem în vedere faptul că acum a avut loc și cea mai amplă campanie de represiuni din societatea sovietică, Marea Teroare), nici în țară, nici în afara ei. Cuvântul de ordine era acum grandoare, demonstrarea ideii că URSS este un stat deosebit, etalon, pe arena mondială și că dezvoltă deja elemente specifice atât la nivelul politicului, dar și la cel al culturii și civilizației. Toate reformele staliniste în acest sens confirmă existența unei noi epoci, cea care a și fost mai apoi asociată cu comunismul în general.

Perioada postbelică, marcată de destalinizare și de o mai mare orientare spre Vest, poate fi caracterizată, în linii mari, prin ideea de criză. La nivel politic, destalinizarea propusă de Hrușciiov, fără a fi însă o încercare de reformă a sistemului, a dat totuși un ton (fals) de schimbare; la nivel economic, criza economică s-a acutizat prin campaniile din ce în ce mai susținute de militarizare, dezvoltate cu mare patimă la adăpostul

noilor concepte geopolitice vehiculate pe atunci: Cortina de Fier și Războiul Rece. În sfârșit, deși la nivelul oamenilor de rând se putea observa un anumit progres în privința nivelului de trai, proiectele neduse până la capăt sau tarate de politica de reducere masivă a cheltuielilor, chiar și în domeniile care erau vizate explicit de propaganda de stat, au constituit o primă treaptă în îmbunătățirea condițiilor de trai, dar și ea poate fi considerată așa cu mari rezerve. Perioada lui Brejnev, considerată a fi de stagnare, a constituit totuși și ea, în anumite momente și în anumite domenii, mai ales economic, un factor de dezvoltare, mai ales dacă avem în vedere faptul că acum, în pofida propagandei susținute antioccidentale, începând cu primii ani de după război, se observă o întoarcere masivă a cetățenilor sovietici spre occident și spre modul de viață occidental. Perestroika lui Gorbaciov este chiar acordul final al acestei orientări, când inclusiv la nivel înalt, prin deschiderea față de Occident și politica reciprocă de demilitarizare, se încearcă o restructurare a regimului sovietic, însă fără folos.

Pentru a vorbi de civilizația sovietică, trebuie mai întâi să decelăm câteva perioade de timp care sunt cu adevărat reprezentative în acest sens. În mod tradițional, discutăm de Rusia sovietică după preluarea puterii de către bolșevici, în anul 1917, după lovitura de stat din octombrie, punctul final al ei fiind marcat de anul 1991, când s-a prăbușit Uniunea Sovietică, fostul imperiu dezmembrându-se în mai multe state care păstrează în continuare, încă multă vreme, mărcile sovietismului.

În realitate, primele și ultimele decenii ale intervalului considerăm că trebuie să fie scoase din calcul. În primul deceniu puterea bolșevică începe, cu salturi de intensitate variată, să se consolideze. Să nu uităm, de asemenea, că, formal, URSS a apărut în 1922, dar abia după încheierea Războiului Civil și mai ales a urmărilor lui putem vorbi cu adevărat de trăsături specifice ale noii orânduiri care se observă nu numai la nivel politic și ideologic, cât la nivelul modului de viață al indivizilor din societate. Perioada care a urmat până la cel de-al Doilea Război Mondial poate fi considerată prim fază autentică de cristalizare a modului de viață autentic sovietic. Perioada celui de-al Doilea Război Mondial și scurta perioadă de revenire de la finalul acestuia trebuie să fie tratate special,

întrucât acestea au marcat și, evident, au perturbat în mod clar elementele cotidiene ale modului de viață sovietic.

Așa cum se discută, de regulă, și când este vorba despre prezentarea sistemului politic, epocile marcate de anumite personalități sunt de remarcate și în cazul civilizației sovietice. Vorbim astfel de etapa stalinistă – cu perioada de formare, de apogeu, de suspendare (anii celui de-al Doilea Război Mondial) și de refacere –, apoi de epoca lui Hrușciiov, a lui Brejnev și, în fine, a lui Gorbaciov.

Cu elemente constant păstrate de-a lungul acestor perioade sau cu cele specifice numai unora dintre ele, vom încerca să conturăm, în linii destul de mari, caracteristicile civilizației sovietice, constante și semnificative atât pentru cetățenii sovietici, cât și pentru cei din afara sistemului. În afara elementelor concrete de civilizație materială, vom aborda și aspecte spirituale, nu în ultimul rând și din domeniul imagologic, pentru că, și (mai ales) în domeniul sovietologiei, fără stereotipuri nu se poate! Vom încerca să prezentăm separat aceste stereotipuri ale modului de viață sovietic și ale cetățenilor statului așa cum au fost ele consolidate în exterior.

1. Revoluția și Războiul Civil. Comunismul de război

Perioada revoluției din Octombrie și a Războiului Civil la prima vedere nu are anumite trăsături distinctive a ceva ce poate fi numit civilizație sovietică. Totul continua să se desfășoare, în virtutea inerției, după organizarea din vechiul regim: și transporturile, comerțul, activitatea oamenilor, educația, până și viața în armată (cu deosebire frontul, care și-a continuat luptele pe câmpurile Europei). Acum însă începe să se simtă din ce în ce mai mult criza economică, declanșată începând cu anul 1914, odată cu începerea Primului Război Mondial. În ciuda retoricii gălăgioase a bolșevicilor, și în opoziție, și când se aflau deja la putere, „proasta organizare” a aprovizionării, fie că era vorba de front sau de populație, nu a putut să fie deloc îndreptată; am putea spune, de altfel, că această situație de criză, mai ales în privința alimentelor, combustibilului, sistemului de transport, a locuințelor etc. (observăm că

sunt domeniile cele mai importante, care afectează profund viața oamenilor) a rămas o constantă, la proporții diferite, a sistemului sovietic, de la începutul său și până la disoluție. Iată o mențiune, din decembrie 1919, despre viața din Petrograd:

Orașul are o înfățișare moartă: casele nu sunt renovate de la începutul războiului, din loc în loc caldarâmul s-a prăbușit, bucățile de pavaj din lemn sunt furate mereu de locuitori. Caldarâmul de piatră e invadat de iarbă până la brâu. și totuși sunt vreo 700.000 – 800.000 de locuitori. Oamenii sunt palizi, slăbiți, posaci, merg tăcuți prin mijlocul străzii (nu mai sunt birjari, tramvaiele aproape nu mai circulau, automobilele merg numai noaptea, sunt ale bolșevicilor). La fiecare pas vezi un om sau un cal de jur căzut. Nu se adună nimeni în jurul oamenilor, nu au cu ce să-i ajute, dar în jurul cailor imediat se adună femeile și câinii, care îl împart imediat...¹

Tot acum începe scindarea socială încurajată de către guvernanți: se construiește de-acum o lume fără clase, dar în care categoriile sociale sunt ridicate la nivel de clasă. Cu încuviințarea lui Lenin, ia naștere clasa numită mai apoi a nomenclaturii – oamenii puterii care trebuia să se bucure de toate bunurile necesare imediat, fără a pierde timpul, cum o făceau ceilalți cetățeni, cu obținerea lor. Lozincile oficiale anunțau sus și tare că trebuia să fie protejate din punct de vedere social aceste persoane, politicienii și administratorii profesioniști, care-și petrec viața doar pentru binele comun și proiectând contururile noii societăți. De la asigurarea hranei în cantine speciale, mai apoi și printr-un sistem privilegiat de rații până la asigurarea de locuințe de serviciu, permanente sau pentru perioada vacanțelor, la bilete gratuite la sanatorii de recuperare ș.a.m.d., sistemul de privilegii s-a dezvoltat semnificativ de-a lungul timpului. În pofida criticii aparente, niciun conducător politic ulterior (cu excepția lui Malenkov) nu a renunțat niciodată la acest sistem, extrem de costisitor pentru stat și care a stârnit dintotdeauna nemulțumirea oamenilor muncii, considerați în mod explicit cetățeni de rangul al doilea.

¹ Kornelia Icin, *Petrograd v 1919 godu v vospominaniiah Olghi Ivanovni Vendrih*, în vol. Piotr Bunjak (red.), *Russkoe zarubejie i slavianskii mir*, Belgrad, 2013, p.80.

La nivel vestimentar, și marea nomenclatură, și micii lideri se remarcă prin folosirea masivă a hainelor de piele; acestea au fost păstrate mai apoi, ca un indicator politic, în absența uniformelor, de către formațiunile de cekiști, însărcinate cu (supra)vegherea noilor cuceriri ale societății și cu vânarea dușmanilor lor. Categoriile sociale diferite, la prima vedere egale, erau și cea a muncitorilor și a țăranilor; cu timpul cei din urmă au fost din ce în ce mai marginalizați și ostracizați; trebuie să spunem aici că nici muncitorii nu s-au bucurat decât în lozinci de drepturi deosebite (cu excepția poate a constructelor de propagandă ale stahanoviștilor și udarnicilor, fruntașii în producție de care țara avea nevoie în anumite momente).

Legat de acest aspect, apar primele forme de uniformizare și înregimentare politică a unor categorii de vârstă. Primele mlădițe vizibile ale omului nou erau oktiabriata, pionierii, comsomoliștii. La început mai timid, dar mai apoi extrem de consecvent, regulile de funcționare a respectivelor instituții încep să se perfecționeze, să se unifice, pentru a ajunge, în cele din urmă, la politizarea și chiar militarizarea sistemului de educație din Uniunea Sovietică. Modelarea ideologică a mentalului tinerilor sovietici era un element de prim rang, care trebuia să asigure supunerea totală din partea respectivelor instituții aparținice față de partidul unic și interesele lui.

	1913	1924	1928	1939	1959	1970	1987
Muncitori și funcționari	17	14,8	17,6	50,2	68,3	79,5	88
Din care muncitori	14,6	10,4	12,4	33,7	50,2	57,4	61,8
Țărani colhoznic și meșteșugari cooperatiști ¹	-	1,3	2,9	47,2	31,4	20,5	12
Țărani cu loturi individuale și meșteșugari necooperativizați	66,7	75,4	74,9	2,6	0,3	-	-
Burghezie, moșieri, negustori și chiaburi	16,3	8,5	4,6	-	-	-	-

Schimbarile structurii de clasă a societății sovietice (în procente)¹

¹ Meșteșugarii cooperatiști erau (împreună cu membrii familiilor lor), 0,5% în anul 1924, 1,2% în 1928, 2,3% în anul 1939, iar din 1959 au fost introduși în categoria muncitorilor și funcționarilor.

Acum a apărut pentru prima dată ideea de muncă voluntară, făcută benevol de către cetățenii sovietici, în timpul liber; de muncă forțată, pe care oamenii trebuia s-o presteze în sectoarele deficitare, prioritare ale economiei de stat, prin mutarea sau delegarea de la locurile de muncă în care activau în acele locuri unde patria avea nevoie de forță de muncă sporită.

Evident, categoria intelectualilor, deloc iubită și în vechiul regim, era considerată una ostilă, germene al nemulțumirilor și manifestărilor antisovietice, prin urmare a început să fie din ce în ce mai marginalizată. Cu toate acestea, trebuie să spunem că în timpul lui Lenin lumea artiștilor, a scriitorilor s-a bucurat încă de o mare bunăvoință, în măsura în care, evident, o parte dintre ei îmbrățișaseră noua ideologie și ajutau puterea în continuarea unei imagini cât mai potrivite. De asemenea, scriitorii de toate felurile încă mai puteau scrie ce doreau și chiar să-și publice materialele la edituri din străinătate, iar volumele erau aduse și difuzate în Rusia. Din punct de vedere cultural, contactul cu Occidentul era, la acest nivel, încă deschis.

Nesiguranța socială în care se edifica noua societate, dar mai ales **principiile fundamentale** ale construcției socialiste în viziunea marxist-leninistă (dictatura proletariatului) au dat tonul apelării, în masă și în forță, la politica de represiune. Violența îndreptată împotriva așa-zișilor dușmani ai poporului (în general, reprezentanți ai claselor și categoriilor sociale neagreate de noua putere, a membrilor fostelor partide politice), împotriva propriilor militari din noua Armată Roșie, împotriva țăranilor și a altor persoane „nesupuse” ar putea părea, la prima vedere, o trăsătură temporară, impusă de politica comunismului de război. Faptele au arătat că această realitate va fi o constantă a regimului socialist, fără de care el nu se va putea menține la putere.

¹ Apud Mihail Voslenski, *Nomenklatura. Gospodstvuiuşcii klass Sovetskogo Soiuzu, Sovetskaia Rossia – Oktiabri, Moscova, 1991, p.20.*

Așa cum îi spune numele, al doilea **moment semnificativ**, care are puternice implicații asupra modului de viață al cetățenilor sovietici, se referă la o revigorare economică. Pentru **marxiști**, economicul este fundamental și Lenin, care și-a dat seama că dacă acesta nu se va redresa, experimentul politic nu va mai putea avea loc. La cel de-al doilea congres panrus al departamentelor de educație politică, din octombrie 1921, Lenin a recunoscut: „prin încercarea de a ne îndrepta drept spre comunism am suferit până în primăvara anului 1921 o înfrângere economică mai serioasă decât oricare dintre cele venite din partea lui Kolceak, Denikin și Piłsudski”. Deși pentru mulți implementarea NEP „nu poate fi numită decât o înfrângere foarte severă și o retragere”¹, Lenin și-a convins tovarășii de necesitatea de a folosi, pentru o scurtă perioadă, mijloacele de administrare capitaliste, pentru a pune pe roate economia, atât cea de stat, cât și cea privată.

Deși noul regim nu încuraja proprietatea privată, liderii politici și-au dat seama că nu mai așa îi pot cointeresa pe oameni să lucreze nu numai pentru sine, ci și pentru stat; de fapt, pe seama activităților private „aprobată” în perioada NEP-ului cele mai multe dintre sectoarele aflate în criză au putut să se revitalizeze. În același an, 1921, Lenin îi îndemna pe bolșevicii nespecialiști în ale comerțului să învețe ceva de la noii capitaliști: „Întoarceți-vă la afaceri, toți. Capitaliștii o să fie în preajma voastră... Ei o să facă profit de sute de ori pe seama voastră. Toți o să profite în jurul vostru. Lăsați-i să facă avere, dar învățați de la ei cum să conduceți o afacere. Numai atunci o să puteți să construiți o republică comunistă”.

Din dorința de a recâștiga bunăvoința țăranilor, s-a renunțat la rechiziționarea grânelor, apelându-se la un sistem de schimb în natură, la un preț destul de scăzut totuși; comerțul privat trebuia limitat la un simplu schimb de bunuri pe piețe locale. În curând însă s-a văzut că nu putea fi stopat comerțul privat pe scară largă, dar, pentru a atinge

¹ Alan M. Ball, *Russia's Last Capitalists. The Nepmen: 1921-1929*, University of California Press, Berkeley - Los Angeles - Londra, 1987, pp.10-11.

obiectivele ulterioare, statul a închis ochii asupra lui. Pentru a pune pe picioare industria sovietică și pentru a urni astfel exportul, era nevoie de provizii suficiente de alimente pentru întreținerea mâinii de lucru proletare, provizii ce puteau fi adunate numai în urma acestei producții și a acestui comerț liber.

Pe lângă comerț, care s-a extins de la piețele locale la piețele mai ample, s-a permis deschiderea de ateliere și manufacturi, tipografiile și edituri, instituțiile medicale, până și transportul pe cale ferată nu mai era monopol exclusiv al statului; mai mult, oamenii de afaceri particulari puteau obține credite. După 4 aprilie 1922 se putea deține valută, pietre prețioase, aur, argint, platină, în monede sau lingouri. Particulari și cooperative puteau închiria fabrici de la stat pentru a le dezvolta, conform unui ordin al Sovnarkom din 5 iulie 1921; mai mult, întreprinderilor de stat li se permitea să facă afaceri cu asemenea particulari, mai ales în ceea ce privește achiziționarea de materii prime. Lucrul cel mai important este că toate aceste decrete erau oglindite în noul Cod Civil al URSS din 1 ianuarie 1923, prin care se garanta dreptul proprietății și erau legalizate sferile de activitate comercială¹.

Modelul de civilizație a fost, până după perioada NEP-ului, cel al vechii aristocrații ruse. Putem vorbi astfel despre un fel de kitsch în ceea ce privește îmbrăcămintea purtată, coafurile, modul de a vorbi și de a se comporta, pe care o populație urbanizată peste noapte (muncitori și țărani veniți la oraș, soldați acum liberi) încerca să și le însușească din dorința de a arăta tuturor că sunt noii stăpâni ai societății. Boomul economic, nestânjenit în niciun fel, a dus la un salt extraordinar, dar și la un amestec eterogen de elemente în viața cetățenilor sovietici. Este semnificativă descrierea pe care o face F.I. Dan, membru al partidului menșevic, ieșit din închisoare în anul 1922:

Nu-și putea crede ochilor: ceea ce se întâmpla pe străzile din capitală îi aducea aminte de anii care precedaseră începutul Primului Război Mondial. A văzut noi îmbogății bine hrăniți, care-și expuneau fără rușine bunăstarea, în ciuda sărăciei în care era cufundată întreaga Rusie. În

¹ *Idem*, p.19, 23.

vitrinele magazinelor se lăfăiau dulciuri, fructe și tot felul de obiecte de lux. Teatrele și sălile de concert din Moscova își recăpătaseră strălucirea de odinioară, spectatorii erau îmbrăcați în blănuri și erau împodobiți cu diamante, negustorii care nu mai departe de acum doi ani erau vânați ca „speculanți” își demonstau deschis bogăția. Dan își amintea că pe străzi puteai auzi din nou formula de adresare „boierule”...¹.

În viziunea lui Lenin, acest nou tip de economie trebuia să dureze între zece și douăzeci și cinci de ani, până la restabilirea deplină a industriei sovietice. În martie 1922 deja se grăbea în estimări, anunțând bătălia decisivă cu capitalismul în viitorul apropiat. Pentru mulți bolșevici, perioada NEP-ului, când au proliferat din plin speculanții, când s-a produs o revenire masivă a burgheziei, era văzută ca o Nouă Exploatare a Proletariatului. Aleksandr Barmin, bolșevic, spunea: „Ne simțeam de parcă revoluția fusese trădată și era momentul să părăsim partidul. „Capitalismul se întoarce. Banii și vechile inechități împotriva cărora am luptat au revenit.”... Dacă vor apărea din nou banii, oare nu o să apară și oamenii bogați? Oare nu ne aflam pe o pantă alunecoasă care ne ducea înapoi în capitalism?”² Nu întâmplător a apărut, pentru bolșevici, imaginea odioasă a nepmen-ului, un speculant obraznic, profitor, avid de îmbogățire.

Dar oamenii nu trebuia să se îngrijeze: statul veghea cu atenție la proiectul pe care îl avea în minte și se lucra, chiar dacă cu pași mici, dar se lucra la dezideratul comunizării. Acum încep să se dezvolte comunele – de la forme de lucru în comun al pământului, un fel de precursori ale colhozurilor, până la locuințe în comun – un fel de sistem de garsoniere deservite de spații sociale la comun, în care oamenii să se întâlnească în timpul liber sau în timpul meselor. Apar și fabricile-bucătării, cantine de tip nou, destinate să deservească fabrici sau cartiere întregi: era vorba, până la urmă, nu numai de degrevarea de timp pentru femeile sovietice, care nu mai trebuia s-o facă pe

¹ M.I. Vostrîșev, *Moskva stalinskaia. Bolșaiia illiustrirovannaia letopis*, Moscova, Ed. Algoritm-Eksmo, 2008.

² Ball, *op.cit.*, p.16.